

MAGDALENA

KRZYSZTOF

NIERZWICCY

Cysterskie rękopisy i inkunabuły

Spośród niezliczonych rzesz amatorów i miłośników sztuki, jacy odwiedzają przeuroczy pocysterski kompleks w Pelplinie, niewielu tylko udaje się ujrzeć bodaj najcenniejszy fragment pelplińskich skarbów – pochodzące z dawnej księżnicy miejscowego opactwa zabytkowe rękopisy i stare druki, z których słynie dzisiaj Biblioteka Seminarium Duchownego. Skrywane długie wieki najpierw na półkach i pulpitych klasztornej *armarium*, obecnie na regałach seminarialnej biblioteki, czekały długo aby ujrzeć światło dzienne i cieszyć oczy tak licznej grona osób. Dopiero teraz, w efekcie kilku ważnych rocznic, powzięto decyzję o ich prezentacji. Najważniejszą z okazji jest oczywiście 900 – lecie istnienia zakonu cystersów. Z wydarzeniem tym zbiegła się 70 rocznica powstania Muzeum Diecezjalnego w Pelplinie, które równo 10 lat temu uczyniło nowe i przestronne sale wystawiennicze.

Nieprzypadkowo też przedmiotem wystawy uczyniono książkę. Biblioteka miejscowego opactwa cysterskiego w ciągu wieków należała do najświetniejszych na Pomorzu, przewyższając znacznie swymi bogatymi zbiorami liczne klasztory tego terenu. Jako jedna z niewielu w sporej części dochowała się do naszych czasów, dając świadectwo zarówno nieprzeciętnego poziomu kultury umysłowej miejscowych zakonników, jak i dowód ich niezwykłych aspiracji i zapotrzebowań na wysokiej klasy dzieła sztuki oraz potwierdzenie znacznych walorów miejscowego skryptorium i warsztatu miniatorskiego funkcjonującego w murach klasztoru.

Zaprezentowane na wystawie średniowieczne rękopisy i XV-wieczne druki wybrano pod kątem szczególnych wartości artystycznych ich dekoracji oraz ze względu na unikatowość wielu egzemplarzy, tak zarówno – co zrozumiałe – w odniesieniu do niepowtarzalnych manuskryptów, jak i inkunabułów.

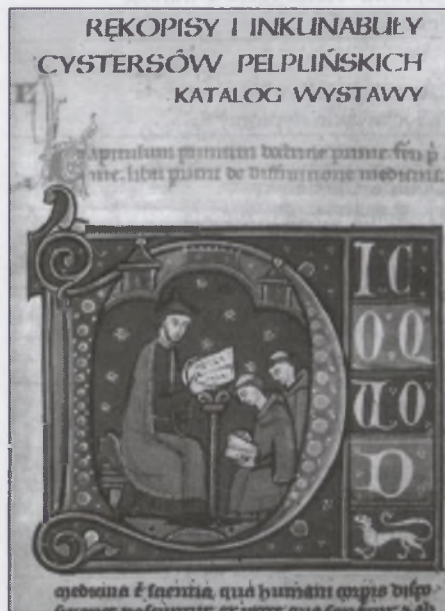
Pierwszą część wystawy tworzy 19 średniowiecznych rękopisów cysterskich spisanych od XII do XIV wieku oraz słynna – mająca swą bogatą literaturę – XVII-wieczna tabulatura organowa. Znaczny fragment ekspozycji stanowią zarówno produkty importowane, głównie z francuskich warsztatów skryptorskich, które przypuszczalnie wraz z kilkoma innymi księgami trafiły do Pelplina poprzez macierzysty klasztor w Doberanie, jak również dzieła pochodzące ze środowisk miejscowych.

Spośród najcenniejszych woluminów warto

Od Redakcji: Prezentowana wcześniej w Muzeum Diecezjalnym w Pelplinie wystawa trafiła do Bydgoszczy z inicjatywy **MACIEJA OBREMSKIEGO** wojewódzkiego konserwatora zabytków, wiceprezesa Stowarzyszenia „Klub Bydgoski”.

wymienić dwa XIV-wieczne graduaty, z których na szczególną uwagę zasługuje przepiękny, monumentalny wolumin opatrzonej współczesną sygnaturą L 13. Zawiera on kilkanaście kompozycji figuralnych inicjałowych i samoistnych

ciężka, pozbawiona dekoracji, monumentalna okładzina w białą skórę na deskach ze skórzanymi zapięciami, wykonana najprawdopodobniej w miejscowym introligatorskim warsztacie klasztornym.

Biblia, rękopis XII/XIII w.

marginalnych, wykonanych zapewne w miejscowej pracowni miniatorskiej, z których wyróżniają się przedstawienia Tronu Łaski, Chrystusa w Otchłani czy Koronacji Marii. Równie interesująco prezentują się: XIII-wieczny paryski kodeks z komentarzami Piotra Lombarda do listów św. Pawła, ozdobiony dwunastoma złotymi inicjałami z przedstawieniami figuralnymi wplecionymi w litery „P” oraz pochodzący również z Paryża *Liber medicinalis*, którego dekoracje inicjalne urzekają nasyconą kolorystyką w wielu przypadkach podkreśloną złotem. Niezwykle cenne są również trzy kodeksy, które swój rodowód wywodzą z macierzy pelplińskiego opactwa – Doberanu. Są to skromnie zdobione *Sermones* Piotra Comestora i św. Augustyna oraz *Jeremias glossatus* – na wystawie eksponowane na kartach z doberańskimi zapiskami proveniencyjnymi. Spośród najstarszych rękopisów wyróżniają się anonimowego autorstwa *Sermones de tempore* z XII wieku oraz dwa tomy *Biblia* z przełomu XII i XIII wieku, które prawdopodobnie trafiły do Pelplina także poprzez Doberan. Ich dekoracja ogranicza się do plecionkowo-roślinnych, niekiedy zoomorficznych inicjałów wielobarwnych.

Ostatnim eksponatem rękopiśmiennym jest słynna pelplińska tabulatura organowa, sporządzona w latach 1620-1630 przez zakonnika cysterskiego **Feliksa Trzczińskiego**, która stanowi jedno z największych europejskich XVII – wiecznych źródeł muzycznych. W jej skład weszło 911 kompozycji wielogłosowych znanych kompozytorów włoskich, niemieckich oraz polskich.

Większość woluminów rękopisów okrywa

Obok manuskryptów, wystawiono 17 woluminów pierwszych dzieł drukowanych – inkunabułów. Cysterski zasób tych druków obliczany jest na około 90 pozycji, co plasuje go na pierwszym miejscu spośród wszystkich zespołów proveniencyjnych pelplińskiej księżnicy.

Podczas doboru eksponatów – co już sygnalizowano – kierowano się zarówno ich zdobnictwem oraz rzadkością występowania w bibliotekach polskich. Tak też cztery dzieła stanowią absolutnie pozycje unikatowe, a dalsze cztery notowane są zaledwie w kilku kolekcjach kraju.

Zespół unikatów otwiera *De officiis Cicerona* drukowany w weneckiej tłoczni **Marinusa Saracenus** w 1487 r. Godnym uwagi są również *Meditationes Ludolfa de Saxonia*, które wyszły spod pras **Jana de Padeborn** w Louvain w 1487 r. Ich wartość dodatkowo podkreślona jest przez fakt, iż w kolekcji cysterskiej znalazły się w formie daru od przyjaciela Mikołaja Kopernika – archidiakona i kanonika warmińskiego **Jana Scultetiego**, który zakonnikom pelplińskim zapisał całą swą bibliotekę.

Wiele woluminów zasługuje na wyróżnienie z racji ciekawych opraw i zdobnictwa inicjalnego. Obie te cechy łączą w sobie cztery tomy dzieła **Alexandra de Hales** *Summa universae theologiae*, tłoczonego w znakomitej norymberskiej oficynie Antoniego Kobergera. Każdy z nich posiada wstępny inicjał złożony i okazałą oprawę w brunatną skórę ze ślepo tłoczoną dekoracją. Wartym ekspozycji było również *Rationale divinorum officiorum* **Gulielma Durantiego** z dwoma wstępnymi wielobarwnymi inicjałami podkreślonymi złotem. Na oprawie tomu zachował się komplet kościanych guzów ochronnych zabezpieczających książkę przed zniszczeniem. Złożonym inicjałem z floratyrą wyróżnia się także wielkie i niezwykle popularne dzieło **Jakuba de Voragine** *Legenda aurea*, drukowane w Strassburgu w 1482 r.

Nie sposób tutaj omówić wszystkie dzieła. Każde z nich jest niepowtarzalne i godne szczególnej uwagi. Pełen wykaz eksponatów, wraz z ich szczegółowymi opisami zamieszczono w opublikowanym katalogu wystawy, opatrzonym licznymi barwnymi fotografiami.*

Szlachetne piękno, dostojność i niezwykły – jak na setki lat istnienia – stan zachowania ksiąg z pewnością wprawia w zachwyt i pobudzą wrażliwość zwiedzających, których grono rozszerzy się również o mieszkańców Bydgoszczy. □

* **J. Grzeszewski, M. Nierzwicka, N. Nierzwicki**, *Rękopisy i inkunabuły cystersów pelplińskich ze zbiorów Biblioteki Seminarium Duchownego w Pelplinie. Katalog wystawy...*, Pelplin 1998.